

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 6, December 2019

DOI Number: 10.9737/hist.2019.812

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 26.11.2019 Kabul Tarihi: 12.12.2019

Atf Künyesi: Serhat Kumbalı, "İngiltere Basınında Osmanlı-Türk Propagandası Yapan Bir Dergi: The Islamic Review (1913-1931)", *History Studies*, 11/6, Aralık 2019, s. 2289-2310.

İNGİLTERE BASININDA OSMANLI-TÜRK PROPAGANDASI YAPAN BİR DERGİ: THE ISLAMIC REVIEW (1913-1931)

*A Magazine Making Ottoman-Turkish Propaganda in the British Press: The Islamic Review
(1913-1931)*

Arş. Gör. Serhat Kumbalı

ORCID No: 0000-0002-8652-8644

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Öz

1912-1913 yılları Batı'nın Osmanlı topraklarına askeri saldırılarını arttırdığı bir dönem olmuştur. Saldırıları 1914'te Birinci Dünya Savaşı ile devam etmiş ve savaş sonunda Osmanlı Devleti yıkılmıştır. Devletin askeri ve siyasi kabiliyetini kaybetmesi üzerine Anadolu halkı kendi geleceğini tayin etmek üzere silahlı mücadeleye girişmiş ve yürütmüş olduğu bağımsızlık mücadelesi 11 Ekim 1922 yılında askeri zafer ile sonuçlanmıştır. Basın yayın hususunda, hem Osmanlı-Türk yönetimi hem de Anadolu hareketi tüm bu varlık mücadelesi dönemindeki propaganda faaliyetlerinde, kendi kaynaklarının dışında, özellikle Hint Müslümanlarından destek görmüştür. Bu yayınlardan biri, Ahmediyye Hareketi doğrultusunda Londra'da yayımlanan The Islamic Review adlı dergi olmuştur. Bu makale Şubat 1913'te yayımlanmaya başlanan The Islamic Review'un Osmanlı-Türk propagandası niteliğindeki yazıları ile Türkiye'ye girişinin yasaklanmasına giden süreci konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mecmuası, Propaganda, Osmanlı, Türk, Ahmediyye Hareketi

Abstract

1912-1913 was a period in which the West increased its military attacks on Ottoman lands. The attacks continued in 1914 with the First World War and at the end of the war the Ottoman Empire was destroyed. Upon the loss of the military and political ability of the state, the Anatolian people started an armed struggle to determine their own future and the struggle for independence which they carried out resulted in a military victory on 11 October 1922. Regarding the press, both the Ottoman-Turkish administration and the Anatolian movement, apart from their own sources, were supported by the Indian Muslims, in the propaganda activities during this whole period of struggle for existence. One of these publications was The Islamic Review, which was printed in London as part of the Ahmadiyya Movement. This article deals with writings of The Islamic Review having the characteristics of Ottoman-Turkish propaganda and the process leading to the prohibition of its entry to Turkey.

Keywords: The Islamic Review, Propaganda, Ottoman, Turkish, Ahmadiyya Movement

Volume 11
Issue 6
December
2019

Giriş

Film yapımcısı ve eski bir diplomat olan Akbar Salahuddin Ahmed Amerika'nın dünya hakimiyeti ile ilgili şunları söylemiştir: “*Pentagon'un başarısız olduğu yerde Hollywood başarılı olmuştur.*”¹ Aslında, kitle iletişim araçlarının siyasi ve askeri gücün önüne geçmiş olduğu görüşü sadece son dönem olayları üzerinden yapılan bir değerlendirme değildir. Nitekim, Orhan Koloğlu'nun kitabında, 1821'de başlayan ve 1832'de bağımsızlık ile sonuçlanan Yunan İsyanı ile ilgili alışılmış yorumların dışında değerlendirmelere yer verilmiştir. Buna göre, Yunan bağımsızlığına giden yolda büyük güçlerin iddia edilen Yunan hayranlığı bir rol oynamamıştır. Nitekim o dönemde ve öncesindeki son üç yüz yıldır İngiltere ve Fransa'da Yunanlı terimi “*içkici, ahlâksız, sefih, hilekâr, dolandırıcı*” gibi olumsuz ahlaki özellikleri karşılamak için kullanılmıştır. Ayrıca, kendilerine Helenistik kültürü temsil etmelerinden dolayı değil, Yunanistan coğrafyasında yaşıyor olmalarından dolayı Yunanlı denmektedir. Bu nedenle olacak ki, Yunanlılar 1821 yılı öncesinde de ayaklanmışlar fakat bu denli destek görmemişlerdir. Aynı şekilde, isyanın ciddi bir toplumsal hareket olduğu ve milliyetçilik tarafından tetiklendiği iddiası da şüphelidir. Çünkü, sıradan halkın büyük idealler ile değil ancak basit ekonomik çıkarlar çerçevesinde eyleme geçme alışkanlığı bilinmektedir. Siyasi arenada ise, o dönemde devletlerarası ilişkiler Metternich sistemi çerçevesinde şekillenmiş, Avrupa'daki büyük devletlerin statükosunun devamının gözetileceği belirtilmiş, olası ayaklanmalar karşısında diğer büyük devletlerin tarafsız kalacağı ilan edilmiş ve bu sisteme Osmanlı da dahil edilmiştir. Nitekim, 1821 yılında başlayan Yunan İsyanı'nı Metternich “*dini ve insancılığı bahane ederek tüm yerleşmiş düzeni altüst etmeye yönelik çirkin oyunlara hükümetler destek göstermeyeceklerdir*” şeklindeki görüşü ile kınamıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen 1821 yılında başlayan Yunan ayaklanması ilerleyen süreçte beklenmedik bir şekilde Avrupalı devletlerin desteğini almış ve 1832 yılında bağımsızlık ile sonuçlanmıştır. Koloğlu'nun yer verdiği değerlendirmelere göre, Avrupalı devletlerin Yunan ayaklanması karşısındaki tavır değişikliğini basın yönlendirmiştir. Nitekim, ne zaman ki 1821'de, 1824'te ve 1825'te çıkan Salpinks Elliniki, Ellenika Kronika ve Genike Efimeristis Hellados yayınları ticaret gemileri ile Avrupa'ya gizlice taşınmış ve Avrupa kamuoyunda “*Türk-Müslüman fanatizmi ve can kıyımı*” algısı oluşturulup kamuoyu yönlendirilmiş, o zaman Avrupa devletleri ülkelerinde oluşan toplumsal tepkiyi kendi menfaatlerine kullanabileceklerini sezmiş ve “*kamuoyu zorlaması*”nı bahane ederek, Metternich kurallarını da görmezden gelip, Yunan İsyanı'nı destekleme kararı almışlardır.²

Koloğlu'nun Yunan bağımsızlığının koşulları ile ilgili yer verdiği değerlendirmeler tartışmaya açık olmakla birlikte, Yunanistan'ın kuruluş sürecini basın, kamuoyu ve kamuoyu gücü ilişkisi yönüyle de ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu ilişki çok geçmeden Osmanlı devlet adamları tarafından da fark edilmiştir. Nitekim, merkezi hükümet ile Kavalalı arasındaki siyasi ve askeri savaş arka planda Takvîm-i Vekâyi ve Vekâyi-i Mısıriyye arasında

¹ Akbar S. Ahmed, *Postmodernism and Islam: Predicament and Promise*, Routledge, London and New York, 2003, s.241.

² Orhan Koloğlu, *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987, s.96-101.

sürdürülmüştür. Mehmed Ali Paşa askeri alanda zafer elde ederken, gazetesi Vekâyi-i Mısıriyye Anadolu halkını yanına çekmeyi başaramamıştır.³

Osmanlı'da Takvîm-i Vekâyi, Türkçe'nin dışında Rumca, Ermenice, Arapça ve Farsça dillerinde de çıkarılmış ve bu dillerin kullanıldığı bölgelere gönderilmiştir. Aynı zamanda, Takvîm-i Vekâyi'nin Fransızca nüshası niteliğindeki Le Moniteur Ottoman çıkarılmış ve Avrupa basını ile başarılı polemiklere girilmiştir.⁴

Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nde, Avrupa kamuoyuna yönelik ilk defa Balkan Savaşları sırasında sistemli bir adım atılmıştır. Nitekim o dönemde de Yunan İsyanı'nda olduğu gibi, Balkan halkları ile ilgili Avrupa'da çıkan haberler Osmanlı aleyhine bir tepki oluşturmuş, Batılı ülkelerin uyarılarına Osmanlı Devleti boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bu durumun önüne geçmek üzere, Osmanlı lehine Avrupa'da propaganda yürütmek amacıyla 1912 yılında Neşr-i Vesaik Cemiyeti (Vesikaların Yayınlanması Cemiyeti) kurulmuştur. Cemiyetin amacı, Balkanlar'da Müslümanlara yapılan zulmü hem iç hem de Avrupa kamuoyuna duyurmak olmuş, Avrupa'da da öncelikle İngiltere ve Fransa hedeflenmiştir.⁵

Propaganda faaliyetleri, Birinci Dünya Savaşı sırasında, tüm dünyada kurumsallaşırken, Osmanlı Devleti de çeşitli tekniklerle haklı olduğuna inandığı konuları Batı kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. Bu dönemde, 1914 yılında İngiltere'de Savaş Propaganda Ofisi, Almanya'da Dış Ülkelere Servis Merkezi, 1916 yılında Fransa'da Basın Ofisi, 1917'de de ABD'de Halkı Aydınlatma Komitesi kurulmuştur. Batı kitle iletişim hususunda profesyonel teknikler uygulamaya çalışırken, Osmanlı'da da karşı-propaganda için, gazete, dergi, sinema, kartpostal gibi araçlara başvurulmuştur. Osmanlı Devleti, yine, bu dönemde çeşitli dillerde bildiriler bastırılmış ve uçaklar aracılığıyla düşman saflarına atılmıştır.⁶

Millî Mücadele döneminde yurtdışındaki propaganda faaliyetleri kişisel çabalar ve çeşitli Türk dernekleri aracılığıyla başlamış, Anadolu Ajansı'nın kurulmasıyla birlikte sistemli hale gelmiştir. Millet Meclisi'nin açıldığı günlerde bir milletvekilinin "... *Venizelos vs. bizi bugün sırf propagandacılıkla mağlup ediyor*" şeklindeki uyarısı o dönemde propaganda faaliyetlerine ne derece ihtiyaç duyulduğunu göstermesi açısından önemli olmuştur⁷. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı kurulmuş, 27 Nisan 1920'de mecliste İrşad (Aydınlanma, Bilgilenme) Encümeni'nin kurulması kararı alınmış ve ilerleyen dönemde de Encümen'in aldığı kararları fiilen yerine getirmesi amacıyla Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Anadolu Ajansı'nın görevi hem yurt içinde hem

³ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s.70.

⁴ Koloğlu, *age*, s.104.

⁵ Hasan Taner Kerimoğlu, "Balkan Savaşları'nda Osmanlı Propagandası: Neşr-i Vesaik Cemiyeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXIX, S.2, 2014, s.540-545.

⁶ Mehmet Işık-Şakir Eşitti, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki Propaganda Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme: Harp Mecmuası Örneği", *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.29, Güz 2018, s. 187-191.

⁷ Bayram Küçüköğlü, *Millî Mücadeleden Günümüze Silahsız Terör Propaganda*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2006, s.143.

yurt dışında ulusal mücadeleyi savunmak ve kamuoyunu aydınlatmak olurken, Londra’da Paris’te, Viyana’da, Cenevre’de ve New York’ta irtibat büroları açılmıştır.⁸

1922 yılına gelindiğinde ise, dış basın ve kamuoyu ile ilgili atılan adımlardan daha fazlasına ihtiyaç olduğu, Hâkimiyet-i Milliye gazetesine şu cümleler ile yansımıştır:

“Bugün elhamdülillah yüzlerce Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca bilen, değil yalnız genç erkeklerimiz, hatta pek çok kızlarımız da var. Bunlar neden boş oturuyorlar? Neden İstanbul’da toplanıp mesela bir yayın cemiyeti teşkil etmiyorlar? Böyle bir cemiyet dünyanın her tarafı ile ilişki kurabilir, her tarafta aleyhimize savrulan yalan yanlış şeyler hakkında bilgi alabilir ve derhal bu yalanlara cevap verebilir.”⁹

Propaganda faaliyetlerinde ekstra çabanın gerektiği tüm bu savaş dönemlerinde hem Osmanlı-Türk yönetimi hem de Anadolu hareketi özellikle Hint Müslümanlarının çıkardığı yayınlardan destek görmüştür. Bu yayınlardan birisi Şubat 1913 yılında İngiltere’de Hindistanlı bir Müslüman tarafından yayımlanmaya başlayan The Islamic Review olmuştur. Bu makale, The Islamic Review adlı derginin yayın hayatına başladığı Şubat 1913 ile Türkiye’ye girişinin yasaklandığı Haziran 1931 arası dönemde yayımlanan Türk propagandası niteliğinde olan yazılarını ele almaktadır. Bu doğrultuda, devam eden başlık derginin yayın hayatına başlamasını konu edinirken, ikinci bölüm derginin Şubat 1913 ile Haziran 1931 tarihleri arasında yayımlanan Osmanlı - Türk taraftarı metinlerini, üçüncü bölüm ise Türkiye’ye girişinin yasaklanmasına giden süreci içermektedir.

1. Ahmediyye Hareketi ve Derginin Yayın Hayatına Başlaması

The Islamic Review dergisinin Ahmediyye Hareketi’nin İngiltere’deki misyonerlik faaliyetleri sonucu yayın hayatına başladığı anlaşılmaktadır. Ahmediyye (Kâdiyânîlik) 19. yüzyılın sonuna doğru Mirza Gulam Ahmed Kâdiyânî tarafından kurulan mezhebin adıdır. Gulam Ahmed hayatının önemli bir bölümünü inzivada geçirmiştir. “Berâhîn-i Ahmediyye” adlı eserinin 1880 yılında yayımlanan ilk cildinde kendisinin Allah tarafından dini yenilemek üzere gönderildiğini söylemiştir. Gulam Ahmed 1 Aralık 1888’de bir bildiri yayımlayıp Allah’ın kendisine ayrı bir cemaat oluşturmasını emrettiğini, 1891’de de kendisinin beklenen “Mesîh” ve “Mehdî” olduğunu ilan etmiştir. Bu tarihten sonra Hristiyan misyonerler ile mücadeleye girişen Gulam Ahmed, kendisinin hem Muhammed’in hem de İsa’nın ruhunu taşıdığını ve bu nedenle barışçı olduğunu, cihadını savaşarak değil propaganda ile yapacağını ve İslam’ı yayacağını bildirmiştir. Bu doğrultuda dünyanın her yerinde Ahmedî misyonları kurulmuş, bu misyonlar tarafından propaganda amacıyla dergiler yayımlanmıştır. Buna göre, İngiltere’de The Islamic Review, The Review of Religions ve The Muslim Herald, Hollanda’da Al-Islam, Amerika Birleşik Devletleri’nde The Muslim Sunrise, Pasifikteki Fiji adalarından Suva’da Paigham-e-Haqq, Filistin’de el-Buşrâ, Nijerya’da The Truth, Sierra Leone’de African Crescent adlı dergiler çıkarılmıştır.¹⁰

⁸ Age, s.132-141.

⁹ Age, s.142.

¹⁰ Ahmediyye Hareketi’nin doğuşu, gelişimi ve faaliyetleri bkz. Ethem Ruhi Fırlalı, *Kadiyanilik*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1994.

Ahmediyye Hareketi doğrultusunda İngiltere’de yayın hayatına başlayan The Islamic Review, 1893 yılında harekete katılan, 1870 Pencap doğumlu, Müslüman misyoner Hoca Kemalettin (Khwaja Kamal-ud-Din) tarafından kurulmuştur. Aynı zamanda avukat olan Hoca Kemalettin mesleği gereği adli bir mesele nedeniyle 1912 yılında İngiltere’ye gelmiş, fakat, misyonerlik faaliyetleri için burada kalmıştır. Hoca Kemalettin, iddiaya göre, Ahmediyye Hareketi tarafından Londra’nın Woking kasabasında bulunan terk edilmiş bir caminin tekrar açılması için görevlendirilmiştir. Camiyi tekrar açan Hoca Kemalettin, burada, Woking Müslüman Misyonu’nu kurmuş ve cami de hem ibadet hem de topluluğun toplantı merkezi olarak kullanılmıştır. Hoca Kemalettin, İngiltere toplumuna gerçek İslam’ı tanıtmak için 1913’te Muslim India and Islamic Review adlı dergiyi çıkarmaya başlamıştır.¹¹ Derginin adı, 1914 yılında Islamic Review and Muslim India, 1921 yılında The Islamic Review ve 1967 yılında The Islamic Review and Arab Affairs olarak değiştirilmiştir.¹² The Islamic Review dergisinin İngiltere’de 1913-1971 yılları arasında çıkan sayıları mevcuttur. İlerleyen dönemde dergi Amerika Birleşik Devletleri’ne taşınmış ve yayın hayatına burada devam etmiştir.

Hoca Kemalettin, misyonerlik faaliyetlerini Woking Müslüman Misyonu çerçevesinde gerçekleştirirken, The Islamic Review da misyonun yayın organı olmuştur. Derginin editörlüğünü, ilk sayısından kendisinin Aralık 1932’deki ölümüne kadar Hoca Kemalettin üstlenmiştir. Bununla birlikte, kısa bir süre Mevlana Sadreddin (Maulvie Sadr-ud-Din) kendisine yardımcı olmuştur. Mevlana Sadreddin, Hoca Kemalettin’in Londra’da sürdürdüğü misyonunun bir benzerini Almanya’da sürdürmüş ve burada Kur’an’ın Almanca çevirisini yapmıştır.¹³

Dergide ele alınan dönem içinde, ağırlıklı olarak İslam dini ve felsefesi hakkındaki metinlere yer verilmiş, Hristiyanlık ve Müslümanlık karşılaştırmaları yapılmıştır. Yine, Hindistan ile ilgili konulara sadece ülkenin Müslüman duyarlılığı nedeniyle değinilirken, politik, askeri ve kültürel alanda Türkiye ile ilgili yazılar tercih edilmiştir. Nitekim, bu nedenle olacak ki derginin adındaki Hindistan ifadesi zamanla ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla, çıkış amacı İslam savunusu olan dergi İslam kimliği nedeniyle gözle görülür bir Türk devleti, Türk politikası ve Türk kültürü propagandası yapmıştır. Nitekim derginin jenerik yazısında “Müslümanların menfaatine adanmış aylık bir dergi” ifadesi yer alırken, henüz ilk sayısındaki birçok metinde sık sık Türklere ve Osmanlı devletine atıf yapılmıştır. Bu sayının önsözünde, İngiliz basınında, Türkler ile ilgili haberlerde, bir İngiliz’in gözünde Türkleri karalamak için hiçbir abartıdan kaçınılmazken, örneğin Balkanlardaki Türklere karşı yapılan zulme hiç yer verilmediği belirtilmiştir. Bu tür yazıların, İngiliz kamuoyu önünde Türklerin politikalarını, ekonomisini, ahlaki özelliklerini ve dinini kötülerken aslında Müslümanları hedef aldıkları

¹¹ “To the Memory of Khwaja Kamal-ud-Din”, *The Islamic Review*, Vol.L, No.1-2, January-February 1962, s.3-4; Jamie Gilham, “Marmaduke Pickthall and the British Muslim Convert Community”, *Marmaduke Pickthall: Islam and the Modern World*, Ed. Geoffrey P. Nash, Brill, Leiden and Boston, 2017, s.54-55; Ron Geaves, *Islam and Britain: Muslim Mission in an Age of Empire*, Bloomsbury, London and New York, 2018, s.96-99.

¹² Bu makalede ele alınan tüm sayıları için derginin adı The Islamic Review olarak anılacaktır.

¹³ Cemal Tosun, “Almanya’da Türk-İslâm Kültür Merkezleri: Camiler”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.3, Ankara, 1992, s.174-175.

vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, The Islamic Review'un basının bu mevcut durumu karşısında halka doğru bilginin ulaştırılması amacıyla kurulduğu belirtilmiştir.¹⁴

2. Son Üç Savaş ve Osmanlı-Türk Propagandası

Yirminci yüzyılın başı Batı emperyalizminin Osmanlı Devleti'ne son darbelerini vurduğu bir dönem olmuş, savaşlar ve toprak kayıpları ardı ardına gelmiştir. Osmanlı Devleti öncelikle Ekim 1908'de Bosna Hersek'in Avusturya tarafından ilhakına engel olamamış, aynı zamanda Balkanlar'daki Bosna bunalımından yararlanan Bulgaristan tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. 1911 Eylül'ünde ise İtalya Trablusgarp'ı işgale başlamış, güçlü bir direniş ile karşılaşmasına rağmen Osmanlı'yı zor durumda bırakan Ekim 1912'de patlak veren Balkan Savaşları olmuştur. Trablusgarp'ı İtalya'ya vermek zorunda kalan Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları sonunda ise Girit'i Yunanistan'a bırakmış, Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımış ve Trakya sınırı Edirne'ye kadar gerilemiştir. 1914 yılında başlayan ve 4 yıl süren Birinci Dünya Savaşı sonunda ise Osmanlı Devleti neredeyse haritadan silinmiş, uygulamaya konulmayan Sevr Anlaşması ile kendisine sadece Ankara, Kastamonu ve çevresinin bırakılması amaçlanmıştır. Önüne konulan şartları kabul etmeyen Anadolu halkı ise yeniden diriliş mücadelesini başlatmış ve 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Anlaşması ile bugünkü Türkiye kurulmuştur.¹⁵

Tüm bu süreçte Türk yönetimi kendini haklı gördüğü konuları Avrupa kamuoyuna duyurmaya çalışmış ve bu noktada Hindistan Müslümanlarından destek görmüştür. Nitekim Hristiyan Batı'nın emperyalist politikaları Müslüman coğrafyasında dayanışma fikrini güçlendirmiştir. Osmanlı ile Hint Müslümanlarının yakınlaşması özellikle II. Abdülhamit'in Panislamist politikaları ile artmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Hindistan'da Rusya aleyhine mitingler düzenlenmiş, İngiliz Hükümeti'ne dilekçeler gönderilmiş, Osmanlılar için yardımlar toplanılmış ve halife için dualar edilmiştir. Sancılı zamanlarda Müslüman Türklerin lehine tutum sergileyen Hindistan Müslümanları, bu dönemlerde basın yoluyla Batı'nın tavrı karşısında Osmanlı-Türk propagandası yapmıştır. Hindistan'da yayımlanan Comrade, el-Hilâl, Zemindar gibi gazeteler bu yayınlardan bazılardır. Bahsedilen gazeteler, Balkan Savaşları sırasında gelişmeleri okuyucularına aktarırlarken Müslümanlardan Osmanlılara maddi yardım etmeleri çağrısında bulunmuşlardır.¹⁶

Bu yayınlardan bir diğeri ise Balkan Savaşları'nın sürdüğü sırada, Şubat 1913'te yayımlanmaya başlayan The Islamic Review olmuştur. Dergi, henüz ilk sayısının önsözünde İngiltere basının özellikle Türkiye ile ilgili haberleri çarpıttığını ve kendilerinin gerçek bilgi ve haberleri kamuoyuna ulaştırma amacıyla yayın hayatına başladıklarını duyurmuştur.¹⁷ The Islamic Review, hem Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında, hem de Millî

¹⁴ "Foreword", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.1, February 1913, s.1-3; İlk sayıdaki bir başka yazıda mevcut İngiliz basınında kamuoyuna verilen bilginin doğru olup olmadığından ziyade, Fransa, Rusya ve İtalya'ya uygun olup olmadığı ya da ülkenin liderlerinin izledikleri politikaya ters düşüp düşmediğine bakıldığı ifade edilmiştir. Edward G. Browne, "A Welcome and a Warning to The Islamic Review", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.1, February 1913, s.6.

¹⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, Nisan 2009, s.320-325 ve s.409-412.

¹⁶ Hasan Taner Kerimoğlu, "Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne Yaptıkları Yardımlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.XII, S.2, Kış 2012, s.160-162 ve s.171.

¹⁷ "Foreword", s.1-4.

Mücadele döneminde yayımladığı askeri, politik, diplomatik ve kültürel metinler ile Türk taraftarı bir tavır takınmış, İngiltere’de Osmanlı Devleti ve Türkiye’nin sesi olmuştur. Devam eden başlıklarda, bu sancılı dönemlerde dergide yer alan Osmanlı-Türk propagandası niteliğindeki yazılara yer verilmektedir.

2.1. Balkan Savaşları: “Türkler Savaşmayı Henüz Unutmadı!”

Dergi, yayın hayatına başladığı henüz ilk sayısında direkt Balkan Savaşları’nı konu edinmiştir. Hoca Kemalettin imzalı, “*Haç vs. Hilal*” başlıklı yazıda, tüm kıtanın, Müslüman Krallığı’nı Hristiyan bahçesindeki yabancı bir bitkiyi kökünden söker gibi kıta topraklarından atmak istediği ve bu hususta yarı-barbar Balkan ülkelerinin maşa olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Türklere karşı bu düşmanlığın ise inancından kaynaklandığı vurgulanmıştır.¹⁸

Kaleme alınan yazılarda İngiltere’nin ve Avrupa’nın tavrı eleştirilirken, Türkler aleyhinde kamuoyu oluşturabilecek söylemler ve görüşlere de anında tepki verilmiştir. Nitekim, bu amaçla, 1913 Mart’ta yayımlanan sayısında, Hristiyan bir din görevlisi tarafından yazıldığı tahmin edilen, Daily News and Leader adlı gazetede “*Makedonya’daki Katliamlar*” başlığı ile yayımlanan ve Müslümanlara karşı yapılan katliamı meşrulaştırmaya çalışan bir mektup önce The Islamic Review sayfasına taşınmış ve ardından eleştirilmiştir. Mektupta şu ifadeler yer almıştır:

“Bayım, bazı insanlar Hristiyan kardeşlerine karşı yapılan suçlamalara inanmaya ne kadar da hevesliler!” Fakat bu suçlamalar doğru olsa bile, korkunç olacağı gibi, bundan şikayet etme hakkı olan son kişi Türk olurdu. Türk, nereye ne ektiye onu biçiyor olacak. Çok sayıdaki denizci tanıklarından birinin gördüğü ve bana anlattığı, 1869 yılındaki ya da civarındaki büyük Ermeni katliamı ile ilgili o berbat resim hiç aklımdan çıkmıyor. Eğer Hristiyan düzenli orduları bu Hristiyanca olmayan şeyleri yapıyorsa bunun sebebi yüzlerce yıllık Müslüman eğitimidir. Müslüman yönetimini sona erdirmek için bir neden daha. Zulme ve haksızlığa uğramış bir ırk ya zavallı Ermeniler gibi korkak olur, ya da Girtililer gibi vahşi olur. Hindistan’da ve Mısır’da olduğu gibi Müslümanlar Hristiyan yönetimi altında çok fazla gelişme gösterdiler. Müslüman yönetimi altındaki Hristiyanlar asla gelişmedi. Eğer emin olmadığım o suçlamalar doğruysa, bu onun en vahim örneğidir.”¹⁹

Hoca Kemalettin imzası taşıyan ve bu mektubun önemine değinilen yazıda, devam eden savaşta binlerce Müslümanın katledildiği, tüm insanlık ideallerinin Trakya’da, Makedonya’da ve Arnavutluk’ta Bulgarlar ve Karadağlılar tarafından ayaklar altında çiğnendiği, Batı’nın ise bundan pişmanlık duyacağı yerde olanları basın yoluyla örtbas etmeye ya da önemini küçümsemeye çalıştığı ve bu şekilde İngiliz halkını yanlış yönlendirdiği, buradaki mektubun ise bunun örneği olduğu yazılmıştır.²⁰ Benzer yazıların Türklere karşı İngiliz algısını yanlış yönlendirdiğini her fırsatta dile getiren dergi, Türklerin özellikle savaş zamanlarında sergiledikleri ahlaki tutumlarıyla ilgili anlatılanlara yer vererek bu durumun önüne geçmeye çalışmıştır. Örneğin, “*Müslüman Savaş Ahlakının Edirne’deki Muhteşem Bir Örneği*” alt başlıklı yazıda, Bulgarların Edirne Kuşatması sırasında şehrin yiyecek ve içecek sıkıntısı

¹⁸ Khwaja Kamal-ud-Din, “Cross versus Crescent”, *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.1, February 1913 s.12-14.

¹⁹ Khwaja Kamal-ud-Din, “From the Editor ‘Muslim India & Islamic Review’ (London), to the Members of the All-India Muslim League (Lucknow)”, *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.2, March 1913, s.67.

²⁰ Agm, s.67.

çektığı ve bu zorlu koşullarda şehirde uygulanması gereken sıkıyönetim kurallarının gayrimüslimler lehine uygulanmadığı belirtilmiştir. Bu kurala göre, aslında, savaş anında icap ettiği takdirde, Müslüman ya da gayrimüslim herkesin elindeki fazla erzakı şehrin diğer sakinleri ile paylaşmaları gerekirken, dönemin Şeyhülislam'ı, Edirne'yi savunan meşhur komutan Şükrü Paşa'ya bu kuralın mücahit Peygamber'in savaş etiği ile uyuşmaması nedeniyle gayrimüslimler lehine uygulanmamasını tembih etmiştir. Söz konusu savaş kuralı, şehrin Müslüman nüfusundaki yoğun yiyecek içecek sıkıntısına rağmen uygulanmamış, gayrimüslimlerin erzakına dokunulmamıştır.²¹

Dergi, İngiliz kamuoyunu doğru yönlendirmek adına Balkan Savaşları'na ilişkin doğru bildiği sayıları ve hikâyeleri de okuyucusuyla buluşturmaya çalışmıştır. Nitekim, tarafsız Hristiyan beyanlarına dayandırıldığı söylenen bir metinde, Mart 1913'e kadar 240.000 Müslüman kadın, erkek ve çocuğun öldürüldüğü iddiasına yer vermiştir.²² Savaş sahasından bir Almanın tanıklığına dayanılarak yer verilen bir başka haberde, bugün Yunanistan sınırları içinde yer alan, o dönemde Bulgar işgali altında bulunan Serez'de bir gün içinde 1500 Türkün katledildiği bilgisi paylaşılmıştır. Alman tanığın katliam günü ile ilgili anlattıklarına göre, Bulgarlar bölgeye girdiği sırada bir anda ateş açılmış, bu ateşin Türk evlerinden geldiği iddia edilmiş, fakat bir Bulgar yetkili bu Alman'a ateşin aslında Türkler tarafından değil, yapılacak katliamı meşru kılmak için Bulgar komiteleri tarafından açıldığını söylemiştir. Bu ve benzer örnek olaylar üzerinden dergide, Balkan Savaşları'ndaki Batı'nın elde ettiği zaferin aslında zalimliğin, ihtirasın, katliamın zaferi olduğu yorumu yapılmıştır.²³

Mevcut hükümet de Türklerle ilgili izlemiş olduğu politikardan dolayı dergide eleştirilmiştir. Bu doğrultuda zaman zaman "*Başbakana Açık Bir Mektup*" başlıklarını taşıyan farklı yazılar kaleme alınmıştır. Bu yazılardan birinde Balkanlardaki katliamlardan dönemin Dışişleri Bakanı Edward Grey'in dolaylı olarak sorumlu olduğu suçlaması yapılmıştır.²⁴ Yine, dergide, İngiltere'nin ve diğer büyük devletlerin ikircikli politikalarını eleştiren yazılara yer verilmiştir. Nitekim bu devletler, Balkan Savaşı henüz başlamadan, muhtemelen Osmanlı'nın kazanacağı düşüncesiyle olası bir savaşın devletlerarası sınır değişikliği ile sonuçlanmaması gerektiği uyarısında bulunmuş, fakat Osmanlı'nın savaşı kaybetmesiyle sözlerini unutmuş ve Osmanlı'nın toprak kayıplarına izin vermişlerdir. Dergide, Batı'nın savaş başlamadan önceki bu sözleri hatırlatılırken, Osmanlı topraklarının işgal edilmesine sessiz kalmaları da kınanmıştır.²⁵ Yine, Hoca Kemalettin kaleme aldığı bir yazıda, İngiltere başbakanının Türk askerlerinin Birinci Balkan Savaşı sonunda imzalanan Londra Antlaşması ile çizilen sınır çizgisini geçmesinin akıllıca olmayacağı tehdidinde bulunması üzerine, akıllıca olmayanın Müslüman nüfusu olan bir ülkenin (İngiltere) Müslüman ülkeler yerine Hristiyan ülkeleri

²¹ Khwaja Kamal-ud-Din, "Glimpses from Life of the Prophet", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.5, No.1, January 1917, s.26.

²² Zafar Ali Khan, "The Logic of Viscount Morley", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.2, March 1913, s.53.

²³ "Victory of Cruelty, Lust and Bloodshed", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.4, May 1913, s.159-160.

²⁴ Khwaja Kamal-ud-Din, "An Open Letter to the Prime Minister", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.4, May 1913, s.127.

²⁵ "The Powers and Turkey", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.11, No.2, s.63. Derginin bazı sayılarında cilt ve sayı numaraları olmasına rağmen ay ve yıl tarihleri yazılı değildir.

savunması olduğunu söylemiştir.²⁶ Bir başka yazıda ise, Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları ile parçalara ayrıldığı, yaklaşmakta olan felaket karşısında zayıflatıldığı ve sonraki katliamın muhtemelen Anadolu'da olacağı uyarısı yapılmıştır.²⁷

İngiltere hükümeti, ayrıca, çeşitli uyarılarla Balkan Savaşları sırasındaki tutumundan vazgeçirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, her fırsatta Hindistan Müslümanları tarafından Osmanlı'ya yapılan yardımlara yer verilerek, Hint Müslümanlarının din kardeşlerinin yanında olduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır. Bu yardımlardan birinde, Hindistanlı Müslüman gönüllülerden oluşan bir grup 1912 yılı Aralık ayının başından, 1913 yılı Ocak ayının sonuna kadar iki ay süre ile Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde görev almış ve Balkan Savaşları sırasında yaralanan Osmanlı askerlerinin tedavilerine yardımcı olmuşlardır. Hint Müslümanlarının bu yardımları dolayısıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Osmanlı Kızılayı) tarafından yazılan, cemiyetin ikinci başkanı Dr. Besim Ömer ve Dr. Akil Muhtar imzalı teşekkür mektubuna *The Islamic Review*'da yer verilmiştir.²⁸ Aynı sayıda, başka bir "*Başbakana Açık Bir Mektup*" başlığı altında Müslüman katliamı ile ilgili İngiltere hükümetinden müdahale etmesi istenirken "*Size mi güvenmeliyiz, ya da, diyelim ki Alman hükümetinden yardımımıza gelmesini mi istemeliyiz!*" şeklinde gözdağı verilmiştir.²⁹ Yine, Balkan Devletleri ile girişilen savaşlarda Osmanlı'nın hasta adam olduğu için değil, bu devletlere bir çok gizli yardım yapılması nedeniyle yenildiği belirtilmiştir. Nitekim şarkıcı ve müzisyen İtalyanlar ile atasözlerin belirttiği gibi yüreksiz olan Yunanlıların da türlü yardımlarla savaş kazanabileceği söylendikten sonra, Osmanlı Devleti'nin savaş motivasyonunun hala çok yüksek olduğu vurgulanmıştır.³⁰ Benzer bir şekilde, son kaybedilen savaşların muhasebesi yapılırken, "*Askeri uzmanlar her ne söylerse söylesinler, Türkler savaşmayı henüz unutmadı ve dünya Müslümanları hala nasıl ölüneceğini biliyor.*" şeklindeki ifadelerle Türklerin savaş kabiliyetleri ve diğer Müslümanların da onlar için gözünü karartabilecekleri hatırlatılmış, bundan sonraki alınacak askeri ve siyasal kararlar etkilenmeye çalışılmıştır.³¹

2.2. Birinci Dünya Savaşı: "Her Müslüman Bir Fedaidir..."

Birinci Dünya Savaşı sırasında dergide Türklere ayrılan yazı ve haberler Balkan Savaşları'ndan çok daha az olmuştur. Bu durum, dergideki yazarların İngiltere ile İngiltere sömürgesi altında bulunan Hindistan vatandaşı olmalarından kaynaklanmıştır. Nitekim, savaş başladığında dergi tutumunu, Osmanlı ve İngiltere kastedilerek, şu cümleler ile dile getirmiştir: "*Kederde ve sevinçte, iyi ve kötü günlerde onun yanında olan bizler, kendi imparatorluğumuza ve kendi anayurdumuza olan daha büyük sorumluluğumuz ile çatışmadığı sürece, yine,*

²⁶ Khwaja Kamal-ud-Din, "An Open Letter to the Prime Minister", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.7, August 1913, s.259-260.

²⁷ Dr. Montet, "European Military Expeditions in Muslim Lands", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.9, October 1913, s.340.

²⁸ "Copy of the Letter from the Ottoman Red Crescent Society, Constantinople (English Translation)", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.5, June 1913, s.200.

²⁹ Khwaja Kamal-ud-Din, "An Open Letter to the Prime Minister", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.5, June 1913, s.166.

³⁰ "Bravery", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.2, March 1913, s.70.

³¹ "Recent Events in the Near East", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.11, No.1, s.27.

gücümüz yettiğince ona yardım edeceğiz."³² Bununla birlikte, dergi halifenin durumu ve kutsal yerler ile ilgili hassasiyet göstermiş ve İngiltere'nin çatısı altındaki Müslüman askerlerin, savaş ancak seküler bir savaş olarak kaldıkça ve halife ile kutsal topraklara dokunulmadıkça İngiltere için savaşacakları uyarısını yapmıştır.³³ Bunun yanında, her ne kadar İngiltere'ye karşı düşmanca bir tutum olarak algılanabilecek olsa da, Cihat'ın Müslüman kesimde karşılık bulmamasının şaşkınlığı dergide bir yazının konusu olmuştur:

"Peki, milyonlarca savaş ile ilgisi olmayan "sessiz kavim" Müslümanların yok edilme nedeni nedir? Bu, tamamıyla onların savaş ile ilgisi olmadığı için. Onlar Cihat'ın gerçek anlamını unuttular... Eğer koşullar gerektirirse, her Müslümanın görevi 'Allah yolunda' savaşmaktır... Her Müslüman bir fedaidir ya da olmalıdır... 'Çünkü biz Allah'a aیتiz ve biz O'na döneceyiz.'"³⁴

Savaş ilerledikçe ve İtilaf Devletleri'nin Müslüman hassasiyetlerinin belirtildiği noktalardaki emelleri ortaya çıktıkça dergide İngiltere ile ilgili eleştirel yazılar da artmıştır. Bu noktada dönemin başbakanı Herbert Henry Asquith'in savaşın Halife Sultan ile değil İttihat ve Terakki ile olduğunu belirten demeçleri olmasına rağmen verilen sözlerin tutulmadığı belirtilmiştir. Yine, İngiltere'nin son girişimleri karşısında, *"kutsal yerlere dokunulmayacak"* denirken sadece kutsal binaların kastedildiğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir.³⁵ Dergi sayfalarına taşıdığı bir başka metin ile Lloyd George'un 5 Ocak 1918 tarihinde söylemiş olduğu sözlerini kendisine hatırlatmıştır:

"Sadece hükümetin değil, tüm milletin ve bütün olarak Britanya'nın görüşü (odur ki): Biz, Türkiye'yi, ağırlıklı olarak Türk ırkının buldukları ne başkentinden ne de zengin ve meşhur Anadolu topraklarından ve Trakya'dan yoksun bırakmak için savaşıyoruz... Biz, Türk İmparatorluğu'nun, başkent İstanbul ile birlikte Türk ırkının anavatanındaki egemenliğine karşı çıkmıyoruz."³⁶

Balkan Savaşları sırasında olduğu gibi bu savaşta da sarf edilen sözlerin tutulmadığına sık sık vurgu yapan dergi, Yunanlıların İzmir'e ayak basmasının Müslümanlar arasında yarattığı telaşı da sayfalarına taşımış ve İngiltere'nin İtalya ve Yunanistan yerine 70 milyonluk Müslüman vatandaşlarının arzularına kulak vermesi gerektiği uyarısını yapmıştır.³⁷

2.3. Millî Mücadele Dönemi: "Annemin Ruhu Üzerine Yemin Ederim Ki..."

Millî Mücadele dönemine gelindiğinde Anadolu hareketi Kasım 1919 sayısında dergide şu cümleler ile yankılanmıştır:

"Paris basınında son dönemde görünen raporlar Türk halkının millî bilincinin tam olarak harekete geçtiğini tamamen açıklığa kavuşturmuştur. Onlar kendilerini neyin beklediğini fark ettiler. Ve

³² J. Parkinson, "Turkey and the Crisis", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.11, No.11-12, December 1914, s.589.

³³ Al-Qıdwal, "Turkey and Great Britain", *Islamic Review & Muslim India*, Vol.?, No.1, January 1915, s.36-37. Derginin bazı sayılarının cilt ve sayı numaraları okunamamış, okunamayan numaralar için soru işareti (?) konmuştur.

³⁴ M. W. Pickthall, "War and Religion", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.VII, No.?, May 1919, s.173-175.

³⁵ Shaikh M. H. Kidwai, "The Fate of the Muslim Empire", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.VII, No.?, September 1919, s.316-317.

³⁶ "Ottoman Empire's Future: Indian Muslims' Appeal", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.VII, No.10, October 1919, s.371-372.

³⁷ Kidwai, agm, s.315-318.

görünen o ki, onların özgürlükleri ve 'vatan' müdafaası için ölene kadar savaşacaklarına, en azından Paris'te, inanılmaktadır."³⁸

Millî harekete kayıtsız kalmayan derginin ofisi konumundaki Woking Camisi, bu dönemde, hareketin önemli isimleri tarafından ziyaret edilmiştir. Nitekim, Londra Konferansı nedeniyle Londra'da bulunan dönemin dışişleri bakanı Bekir Sami Bey başkanlığındaki Türk heyeti camiye ziyaret etmiş, Bekir Sami Bey tarafından camide yapılan konuşma dergiye de aktarılmıştır. Buna göre, Sami Bey, öncelikle Woking Camisi'nde dua etme fırsatı bulduğu için mutluluk duyduğunu, kendisinin İngiltere'deki görevinin sadece ülkesi ile ilgili değil dünya barışı ile ilgili olduğunu, İslam'ın gayrimüslimlere inançları konusunda her zaman tolerans gösterdiğini fakat buna karşın diğer milletlerin Müslümanlara saldırılarda bulunduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Bekir Sami Bey'in, Londra Konferansı'ndaki temsil karmaşası hakkındaki dinî açıdan ele aldığı görüşleri de okuyuculara taşınmıştır. Bu hususta Sami Bey, İslam'daki Tanrı inancının tek tanrıcılığa dayanıyor olmasının düzen için temel teşkil ettiğini, benzer bir şekilde tek değil iki kral olmasının düzensizlik ve bölünme ile sonuçlanacağını söylemiştir.³⁹ Delegenin bu açıklamalarını Mart 1921 sayısına taşıyarak Millî Mücadele'nin sesi olan dergide, aynı zamanda, İzmir'in kurtuluşundan bir gün önce, 8 Eylül 1922 tarihinde Türk zaferi için Woking Camisi ile irtibat halinde olunan Londra ve Manchester'daki birkaç dinî mabette dualar okunduğu belirtilmiştir.⁴⁰ Bununla birlikte, Büyük Taarruzun başarı ile sonuçlanmasından sonra 11 Ekim 1922'de yapılan Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın hemen ardından yayımlanan sayısında hasta adamın tekrar ayakları üzerinde yükseldiği vurgulanmıştır:

*"Bay Lloyd George ve onun kabinesine rağmen, 'hasta adam' yeniden ayaklarının üzerinde. Onun tabutunu çivileme çabaları acınası bir fiyasko ile sonuçlandı. Yunan belası onun üzerine salındı fakat Allah'ın koruduğunu insanoğlu yok edemez."*⁴¹

Aynı zamanda, askeri zaferler içinde de Mustafa Kemal ön plana çıkarılmış, Batı kamuoyunda tanınmasına katkıda bulunulmuştur. "*Dünya'nın Mustafa Kemal'e Duyduğu Şükran*" gibi başlıklarla Mustafa Kemal'i yücelten dergi, onu "*yeniden doğan Türkiye'nin kahramanı*", Türk ordusunu da "*muzaffer Kemalist ordu*" ifadeleriyle tanıtmıştır.⁴² Lozan Konferansı sürecine de yer veren dergi, görüşmelerin kesilmesi noktasındaki gelişmeleri okuyucularına duyurmuştur. Bu hususta, konferansın İtilaf Devletleri'nin mantıklı Türk tezlerini kabul etmedikleri için durduğu belirtilmiş ve İngiliz kamuoyunun, Marquis Curzon ve arkadaşlarının görüşmelerde takındıkları tavrı onaylamayacakları vurgulanmıştır.⁴³ Yine, Lozan görüşmelerinin kesildiği dönemde, İtilaf Devletleri'ne uyarı niteliğinde Atatürk'ün annesinin mezarı başındaki sarf ettiği sözlerini "*Annemin Ruhu Üzerine*" başlığıyla sayfasına taşımıştır:

³⁸ Ameer Ali, "The Turkish Question: Intensity of Moslem Feeling", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.VII, No.?, November 1919, s.405.

³⁹ "Notes: Turkish Delegation Visit the Mosque", *The Islamic Review*, Vol.IX, No.3, March 1921, s.82-83.

⁴⁰ "Victory to Turkish Arms", *The Islamic Review*, Vol.X, No.10, October 1922, s.446.

⁴¹ "Notes: 'The Sick Man of Europe'", *The Islamic Review*, Vol.X, No.11, November 1922, s.450.

⁴² "What They Think of Us!: The World's Deep Gratitude to Mustapha Kemal", *The Islamic Review*, Vol.X, No.12, December 1922, s.535; "Notes: Mustapha Kemal on Woman in Islam", *The Islamic Review*, Vol.XI, No.3, March 1923, s.82; What They Think of Us!: M. Franklin Bouillon Proud of Turks' Friendship, *The Islamic Review*, Vol.X, No.12, December 1922, s.535.

⁴³ "Lausanne Conference Breakdown: Lord Curzon's Responsibility", *The Islamic Review*, Vol.XI, March 1923, s.89.

“Annemin ruhu üzerine yemin ederim ki ülkemin yeni kazanılmış haklarını koruyacağım. Yemin ederim ki, Türk halkının kanı pahasına geri kazandığı egemenliğinin tehlikeye düşmesine izin vermektense, mezarda onun yanında yer almayı tercih ederim.”⁴⁴

Önemli askeri aşamalar bu şekilde ele alınırken, Millî Mücadele'nin başından sonuna kadar, Türk tezlerini destekleyen çeşitli gelişme ve görüşlere de derginin sayfalarında yer verilmiştir. Bu gelişmelerden biri 12 Aralık 1919 yılında Hindistanlı önderlerin, İngiliz asillerinin, akademisyenlerin, askerlerin ve din adamlarının imzasıyla İngiltere Başbakanı'na hitaben bir bildirin kaleme alınması olmuştur. Bildiride, Türk nüfusunun Mezopotamya'da, Suriye'de, Filistin ve Hicaz'da baskın nüfus olmadığı için bu bölgelerin Türkiye'den alınacağı hatırlatılıp aynı durumun Anadolu, Trakya ve İstanbul'da geçerli olmadığı belirtilmiştir ve bazı nüfus sayıları paylaşılmıştır. Öncelikle, nüfus sayılarının 1914 yılında yapılmış olan tarafsız bir araştırmadan alındığı söylenmiş ve küsuratlar çıkarılarak aktarıldığı belirtilmiştir. Bu nüfus bilgilerine göre İstanbul'da 560.000 Müslüman, 205.000 Rum, 82.000 Ermeni nüfusunun, Edirne Vilayeti'nde 560.000 Müslüman, 224.000 Rum, 19.000 Ermeni nüfusunun, Dardanel (Çanakkale) Sancağı'nda 149.000 Müslüman, 8.000 Rum, 2000 Ermeni nüfusunun ve Anadolu'nun en önemli vilayeti olan Aydın Vilayeti'nde de 1.249.000 Müslüman, 299.000 Rum, 20.000 Ermeni nüfusunun olduğu belirtilmiştir. Bu verilere dayanarak, Müslüman Türk nüfusunun fazla olduğu bu bölgelerin kurulacak Türk devletine bırakılması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁵ Yine, “*Daha Fazla Katliam*” başlığı ile Ermeni soykırımı iddialarına ilişkin Bryce Raporu ve basının tavrı ele alınmış ve eleştirilmiştir. Yazıda, öncelikle, resmi rakamlara göre Trablusgarp Savaşı öncesi tüm Osmanlı topraklarında 800.000 Ermeni olduğunun kanıtlandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, hem Trablusgarp Savaşı'nda hem de Balkan Savaşları'nda birçok toprak kaybedilmesiyle bu sayının mantıklı olarak düşmesi gerektiği ifade edilmiştir. Tüm bu arka plana rağmen, James Bryce'ın Birinci Dünya Savaşı boyunca 1.000.000 Ermeni'nin katledildiği iddiasının öncelikle mantık hatası olduğu belirtilmiştir. Hatta bu sayıların abartılarak basında 2.000.000 rakamlarına çıkarıldığı eleştirisi yapılmıştır. Yine, Doğu Anadolu'da milyonlara ulaşan rakamlarda katliam üzerine katliam yapıldığı savunulurken, bu bölgedeki Ermeni nüfusunun yine de Türk nüfusundan yüksek olduğu iddiasının bir başka düşünce hatası olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶

⁴⁴ Yemin sözlerinin dergide yer alan İngilizcesi: “I swear by the soul of my mother that I will defend the newly-won liberties of my country. I swear that I will rather join her in the grave than allow the sovereignty which the Turkish people has reconquered at the price of its blood to be imperilled.” “By the Soul of My Mother”, *The Islamic Review*, Vol.XI, No.3, March 1923, s.81. İlgili ifadeleri Mustafa Kemal Atatürk Lozan Konferansı'nın devam etmekte olduğu 27 Ocak 1923 tarihinde İzmir Karşıyaka'daki annesinin mezarı başında zikretmiştir. *The Islamic Review* ise, Atatürk'ün bu yeminini görüşmelerin kesintiye uğradığı sırada dergisine taşımıştır. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nde ilgili yemin şu ifadeler ile yer almaktadır: “Annemin mezarı önünde ve Allah'ın huzurunda yemin ediyorum, bu kadar kan dökerek milletin kazandığı ve elde tuttuğu hâkimiyetin korunması ve savunması için gerekirse annemin yanına gitmekte asla kararsız davranmayacağım.” *Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri*, Haz.: Ali Sevim ve diğerleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.441-442.

⁴⁵ “Turkey and British Empire”, *Islamic Review and Muslim India*, Vol.?, No.?, January 1920, s.8-9. Yukarıdaki nüfus rakamlarına bakıldığında sayıların Osmanlı Devleti'nin 1914 yılı resmi nüfus istatistikleri ile uyduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Osmanlı istatistiğine göre küsuratı atılmış Edirne Müslüman nüfusu 360.000 iken burada 560.000 olarak görülmektedir. 1914 yılı Osmanlı nüfus sayım cetveli için bkz. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Nisan 2003, s.226-227.

⁴⁶ Khalid Sheldrake, “More ‘Massacres’”, *The Islamic Review*, Vol.X, No.6&7, June-July 1922, s.268.

Tüm bu desteklerin yanında, Anadolu’da kurulacak bir Türkiye’nin İngiltere’nin yararına olacağı gösterilmeye ve bu hususta İngiltere ikna edilmeye çalışılmıştır. Nitekim, güçlü bir Türkiye’nin Bolşevik tehdidine karşı bir bariyer olabileceği belirtilmiştir.⁴⁷ Başka bir sayıda ise The Nottingham Guardian’da çıkan mektuba yer verilmiştir. Mektupta Hint Müslümanlarının İngiliz ürünlerini boykot etmeye başladığı, İngiltere’nin Doğu’da birçok müşterisi olduğu ve bir an evvel İngiliz hükümetinin Türkiye ile barış anlaşması imzalaması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁸

2.4. Kültürel Konular ve Osmanlı-Türk Propagandası: “Türkler ve Kölelik Yalanı”

Askeri ve diplomatik mevzuların yanında, The Islamic Review, kültürel ve toplumsal konularda da Türk dostu tavır sergilemiştir. Nitekim, savaş dönemlerinde Türklerle ilgili kültürel kara propaganda artarken, dergi Türk kültürü ile ilgili İngiliz basınında çıkan birçok ithama cevap vermiştir. Bu türden yazıların birisinde “*Asyalı Barbarlar*” olarak bilinen Türk toplumunda, kültürlü Batılılarda olmadığı kadar kadın erkek eşitliği olduğu savunulmuş ve Pall Mall Gazette’de yayımlanan bir okuyucu mektubundaki örnekler yer verilmiştir. Mektupta, Türk toplumunda erkek ve kadınların aynı miras hakkına sahip oldukları ve kadınların sahip oldukları serveti, kocaların iznine gerek olmaksızın istedikleri gibi tasarruf edebildikleri belirtilmiştir.⁴⁹ Yine, Haziran 1914 tarihli baskısında, bir dönem Trabzon Amerikan konsolosluğunda görevlendirilip, Anadolu şehirlerini gezme fırsatı bulan James Martin Peebles’in The Islamic Review’a gönderdiği ve kültürel gözlemlerini aktardığı mektuba yer verilmiştir. Mektupta, Peebles, Anadolu’daki görevi sırasında Trabzon’u, İstanbul’u, İzmir’i ve diğer şehirleri gezme fırsatı bulduğunu, Anadolu Dervişleri ile zaman geçirdiğini, buralardaki hukuku, örf ve ahlakı gördükten sonra İslam’a karşı olan bakış açısının değiştiğini belirtmiştir. Peebles, gezdiği bu şehirlerde bir tek sarhoşa rastlamamış olmasının kendisini en çok etkileyen şey olduğunu eklemiştir.⁵⁰

Yine, Türk evlerinde Ermeni kız köleler bulunduğu iddiaları derginin mücadele ettiği konulardan bir diğerini oluşturmuştur. Tartışmayı alevlendiren Londra Psikoposu ile Müslümanlığı seçmiş bir İngiliz arasında yaşanan polemik olmuştur. 10 Kasım 1925’te The Times’ta yer alan bir habere göre, Londra Psikoposu, Doğu’daki bazı dinlerin Hristiyanlık dinine alternatif olabileceğini söyleyen kişilerin ne hakkında konuştuklarını bilmediklerini iddia etmiş, kendisi ile bu konuyu tartışmak isteyen bir Müslüman İngiliz’e ise şu cevabı vermiştir: “*Git ve köleliğe zorladıkları otuz bin Hristiyan kızı özgür bırakmaları hususunda Yakındoğu’daki Müslüman dostlarını ikna etmek için bir şeyler yap, sonra seninle tartışacağım.*”⁵¹

The Islamic Review’da, Londra Psikoposu’nun iddiasına cevap niteliğinde “*Türkler ve ‘Kölelik’ Yalanı*” alt başlığıyla ele alınan metinde, bu tür iddiaların tamamen uydurulmuş olduğu, hatta Psikoposun iddiasını yalanlayan açıklamalara cevap vermediği belirtilmiştir. Bu açıklamalardan birini Londra’da düzenlenen bir toplantıda “*Günümüzün Türk Kadını*” üzerine

⁴⁷ “Turkey and British Empire”, s.10.

⁴⁸ “What They Think of Us: Our Muhammadan Subjects”, *The Islamic Review*, Vol.X, No.3, March 1922, s.107-108.

⁴⁹ “The Quran on Women”, *Islamic Review*, Vol.I, No.3, April 1913, s.49.

⁵⁰ J. M. Peebles, “A Most Warlike Religion”, *Islamic Review and Muslim India*, Vol.II, No.5, June 1914, s.220.

⁵¹ “Bishop of London and Islam”, *The Islamic Review*, Vol.9, No.6, June 1926, s.224.

konuşmasını yaparken iddiaların kendisine sorulması üzerine Halide Edip Adıvar yapmış ve açıklaması The Islamic Review’da yer almıştır:

“30.000 kadın ile ilgili hikâyede hiçbir gerçeklik yoktur... Anadolu’da, Türkler ve Ermeniler arasında karşılıklı kıyım olarak adlandırılabilen hadise olmuştur. İki taraf da acı çekti ve muhtemelen Türkler daha fazla, ama onlar konu hakkında fazla konuşmadı. Avrupa’nın her yerinde evsiz çocuk yığılı oldu. Bazı Ermeni çocuklar iyilik için Türk aileler tarafından evlat edinildi.”⁵²

Halide Edip’in yukarıdaki ifadeleri The Islamic Review’un yanında çeşitli gazetelerde de yayımlanmış ve bu açıklamalar Londra Psikoposu’nun suskunluğuna rağmen başka kişiler tarafından yalanlanmaya çalışılmıştır. Bu çabalardan birine 4 Ocak 1926’da Manchester Guardian’da yer verilmiştir. “Churchman” imzasıyla gazeteye gönderilen yazıda, Halide Edip’in beyanlarının doğru olmadığı, çünkü tarafsız Milletler Cemiyeti raporlarının Londra Psikoposu’nun iddiasını doğrular nitelikte olduğu belirtilip ilgili raporlar paylaşılmıştır. Bu raporlardan 1921 tarihli olanda, Türkiye’nin işgal edilen yerlerindeki Türk kurum ve ailelerinde 12.600, işgal edilmeyen yerlerindeki Türk kurum ve ailelerinde ise 60.750 yetim Ermeni çocuğunun bulunduğu belirtilmiştir. 1922 tarihli diğer raporda da, Fransız işgali altındaki bölgelerde en az 30.000 Ermeni kadın ve çocuğun Müslüman ailelerde olduğunun tahmin edildiği ifadesi yer almıştır.⁵³ Churchman’ın bu iddiası, raporlar ile birlikte The Islamic Review sayfalarına taşınmış ve raporlarda Anadolu’daki yetim Ermeni kızların sayılarından bahsedildiği, fakat “köle” Ermeni kızlardan bahsedilmediği eleştirisi getirilmiştir.⁵⁴

Ayrıca, bu suçlamaların yol açtığı siyasi sonuçlar nedeniyle Londra Piskoposu eleştirilmiştir. Nitekim, Piskoposun demeçleri Amerika’da yankılanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri basını o dönemde, Türkiye ile aralarında Lozan Anlaşması sırasında imzalanmış olan ve senato tarafından onaylanmayı bekleyen bir ticaret anlaşması hakkındaki tartışmayla meşguldür.⁵⁵ Bu tartışmayla ilgili 110 Amerikalı Piskopos senatörlere göndermek üzere bir metin kaleme almış, metinde senatonun Türkiye ile imzalanan ticaret anlaşmasını onaylamaması gerektiği, çünkü onların Hristiyan düşmanı olup, haremlerinde on binlerce Hristiyan kadın ve çocuğu köle olarak tuttukları yazılmıştır. Bu gelişmeler karşısında, dergi, Londra Psikoposu’nun gündeme getirdiği asılsız iddiaların bu şekilde politikaya alet edildiğini belirtip eleştirmiştir. Yine, Ermenilerin de her zaman bu gibi olaylarda Türkiye’ye karşı Batılı diplomatlar elinde oyuncak olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶ Tüm bu süreç sonrasında, birkaç kez Türkiye’yi ziyaret etmiş olan ve ilgili konuya da değinen Bayan Margaret Blake’in sözlerine The Islamic Review’da yer verilmiştir. Blake, bir gazetede, bir piskoposun Türkiye’de haremlerde 100.000 Ermeni kadının tutulduğunu iddia eden sözlerine rastladığını fakat bu

⁵² “Bishop of London and Islam: The Turks and the ‘Slavery’ Fiction”, *The Islamic Review*, Vol.9, No.6, June 1926, s.225

⁵³ Agm, s.225-226.

⁵⁴ Agm, s.226.

⁵⁵ Amerika Birleşik Devletleri Millî Mücadele dönemi sonunda gerçekleştirilen Lozan görüşmelerine gözlemci olarak katılmıştır. Lozan Anlaşması’nın imzalanmasından sonra Amerikan delegesi ile İsmet Paşa Lozan’dan ayrılmamış ve iki devlet arasında ayrı bir anlaşma imzalamak için görüşmelerde bulunmuş, iki devlet adamı arasında Dostluk ve Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Amerika kamuoyundaki 4 yıllık tartışmalar sonunda senato tarafından reddedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için: John M. Vander Lippe, “The ‘Other’ Treaty of Lausanne: The American Public and Official Debate on Turkish American Relations”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol.23, 1993, s.31-63.

⁵⁶ “Bishop of London and Islam: The Turks and The ‘Slavery’ Fiction”, s.227-228.

iddiaların Türkiye ile imzalanmış ticaret anlaşmasına karşı yürütülen kampanya ile ilgili olduğunu söylemiştir. Blake, kendisinin iki yıl önce Türkiye’de altı ay kaldığını, haremle ilgili bir şey bulmak için çok çalıştığını ama bir şey bulamadığını, bununla birlikte zaten çok eşliliğin üst sınıflarda bulunmadığını, ancak gözden uzak dağlık bölgelerdeki köylülerde bulunduğunu, bunun da bazı ekonomik sebepleri olduğunu söylemiştir.⁵⁷

3. Derginin Türkiye’ye Girişinin Yasaklanması: “Türkiye’de İntihar”

Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik ayrılması üzerine, galip devletler tarafından Türk milletinin yaşam hakkı elinden alınmak istenmiş ve tepki olarak Anadolu kurtuluş hareketi başlamıştır. Hareket başarıyla sürdürülüp zafer ile sonlandırılırken yeni kurulan devletin laik karakteri 1922’de saltanatın, 1924’te hilafetin kaldırılması ile kendini belli etmeye başlamış ve devamındaki devrim adımlarının habercisi olmuştur: Öncelikle hilafetin kaldırıldığı gün Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş ve İslami eğitim ile özdeşleşen medreseler önce Maarif Vekaleti’ne bağlanmış ve sonra da kapatılmıştır. Yine, aynı gün Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılırken 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan bir kanunla tekke, zaviye ve türbeler kapatılmıştır. Aynı günlerde kabul edilen şapka kanunu ile bir din sembolü olarak düşünülen fesin giyilmesi yasaklanmıştır. 1926’da ise İslam hukuk sistemi yerine Batı hukuk sistemi benimsenmiş, İsviçre Medenî Kanunu örnek alınarak hazırlanan Türk Kanunu Medenisi kabul edilmiştir. Yine, 1928 yılında Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kabulü gerçekleşmiş ve aynı yıl anayasadan devletin dini İslam’dır ifadesi çıkarılmıştır.⁵⁸

1931 yılında The Islamic Review dergisinin Türkiye’ye girişinin yasaklandığı tarihten önceki laik reformlar genel hatları ile bu şekildeyken, buradaki gelişmeler kısmen dergide yer almış ve zaman zaman da destekleyici yazılara yer verilmiştir. Nitekim halifeliğin 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmasından sonra derginin çıkan ilk sayısında konuya geniş yer ayrılmış, Türkiye’nin attığı adım, “İslam’ın Evrimi ve Türkler” başlıklı yazıda, İslam Reformasyonu olarak adlandırılmıştır. Aynı yazıda Ankara’nın aldığı kararın İslam’ın ilkeleri ile çelişmediği hatta öz İslam’a dönüş niteliğinde olduğu, çünkü İslam’da yaratıcı ile kulunun arasına kimsenin giremeyeceği ve bu kararın da aracının kaldırılması ile ilgili olduğu belirtilmiştir.⁵⁹ Dahası, kararı alan lider Mustafa Kemal’in hilafet taraftarlarından daha çok İslam’a hizmet ettiği ve o nedenle kararlarına güvenilmesi gerektiği şu ifadeler ile belirtilmiştir:

*“İslam için yazan ve konuşanları, son beş yıldır İslam’ın itibarını koruyan harika eylemleri tasarlayan ve uygulayan Mustafa Kemal’in aklından neden yüksek bir otorite kaynağı olarak kabul etmeliyim? Çünkü bugün, Mustafa Kemal ve Ankara Millet Meclisi, Anadolu köylüsü ile birlikte İslam haysiyetinin muhafızlarıdır. Niçin, birincileri hatasız otorite kaynağı olarak görüp, İslam’ın saygınlığı için acı çeken ve ölen bir milletin görüşlerini reddetmeliyim? Çünkü diğerleri sadece ve sadece konuşurlarken Türkler acı çekti ve öldü.”*⁶⁰

⁵⁷ “Notes: The Lausanne Treaty and The United States of America”, *The Islamic Review*, Vol.XIV, No.9, September 1926, s.324-326.

⁵⁸ Cumhuriyet devrimleri için bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.521-553.

⁵⁹ Said Félix Vâlyi, “The Evolution of Islam and the Turk”, *The Islamic Review*, Vol.XII, No.4-5, April-May 1924, s.162-166.

⁶⁰ Agm, s.167.

Halifelik konusunun yanında diğer devrim adımları ile ilgili de The Islamic Review’da ilımlı metinler bulmak mümkündür. Müslümanlığın ve Batılılaşmanın uyumlu bir ikili olup olmadığını ele alan “*Batılılaşma Yapay Bir Fenomen Mi?*” başlığında Müslüman ülkelerin ilgili süreç ile ilgili takımları beklenen tavır üzerinde durulmuştur. Bu hususta, öncelikle, dünyada kendi kültürünün yaratıcısı olan, başka kültürle hiçbir borcu olmayan tek bir medeniyet gösterilemeyeceği ve bu doğrultuda da farklı medeniyetlerin birbirlerinden uygun gördükleri özellikleri aldıkları belirtilmiştir. Yine, benzer bir şekilde, Türkiye’nin de fonetik ve dil bilimsel sorunlarını Arap Alfabeti’nden vazgeçip Latin Alfabeti’ni kullanmaya başlayarak çözümlendiğini, fakat alfabe, kılık kıyafet gibi değişikliklerin onların Müslümanlığı bir kenara bıraktıkları anlamına gelemeyeceği söylenmiş ve benzer bir şekilde keten giysiler giyen bir Batılı’nın da Suriyeli olmayacağı belirtilmiştir.⁶¹ Toplumların kültürel alışkanlıklarında bazı değişiklikler yapabileceği aşağıdaki cümlelerle vurgulanmıştır: “*Milletler, Batılılaşma suçlamalarına maruz kalmadan, kıyafetleri değiştirebilir, gelenekleri terk edebilir, fikir ve kavramlar edinebilir, sosyal ve diğer kurumlarda reform yapabilir.*”⁶²

Tüm bu destekleyici açıklamaların yanında Türkiye’nin devrim politikalarına muhalif metinleri de The Islamic Review’da görmek mümkündür. Derginin çıkış amaçlarına bakıldığında da Türkiye’nin inkılap hareketi ile ilgili eleştirel yazıların aslında kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Aralık 1949 tarihli sayıda Hoca Kemalettin anısına kaleme alınan bir metinde Hoca Kemalettin’in The Islamic Review’u çıkarma kararını 1912’de aldığı, bu yılın ise tesadüfî bir yıl olmadığı belirtilip, derginin çıkış nedenleri hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Metinde, 1912 yılının Batı’nın Osmanlı topraklarına saldırılarının arttığı ve askerî açıdan Osmanlı’nın zor bir durumda kaldığı yıl olduğu öncelikle ifade edilmiştir. Bunun yanında, 1912 yılının İslam ilkelerini tehdit eden milliyetçilik fikirlerinin Osmanlı’da kendini iyiden iyiye hissettirdiği bir yıl olduğu ayrıca vurgulanmıştır.⁶³ Dolayısıyla, dergide, yayın amaçları doğrultusunda, yeni kurulan Türk devletinin İslam ilkelerinden uzaklaşması olarak anlaşılan milliyetçi ve yine devlet düzeyindeki laiklik politikaları karşısında bazı eleştirel yazılara rastlamak mümkündür.

Bu eleştirel yazılardan biri, Nisan-Mayıs 1924 tarihli sayısında çıkan “*Halifelik*” başlığı altında yayımlanmıştır. Burada, öncelikle, halifelik kurumunun kaldırılmasının İslam dünyasında büyük yankı bulduğu ve Hindistan’daki halifelik hareketi içerisinde endişe yarattığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, Yunus Nadi’nin hilafet kurumunun kaldırılması sürecinde üstlendiği rol ve muhtemelen Türkiye Komünist Fırkası’nın önemli isimlerinden olması nedeniyle kararın arkasında Bolşevik etkisinin bulunduğu iddia edilmiştir.⁶⁴ Yine, Müslüman

⁶¹ “Notes: Is Westernization an Unnatural Phenomenon?”, *The Islamic Review*, Vol.XVI, No.12, December 1928, s.427-430.

⁶² Agm, s.430.

⁶³ Arslan Bohdanowicz, “To the Memory of Al-Hajj Khwaja Kamal-ud-Din (1870-1932): A Pioneer of the Re-Birth of Islam”, *The Islamic Review*, Vol.XXXVII, No.12, December 1949, s.3.

⁶⁴ Yunus Nadi, 18 Ekim 1920’de kurulan ve resmi Türkiye Komünist Fırkası olarak adlandırılan partinin önde gelen isimleri arasında yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası’nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s.295. Bununla birlikte Yunus Nadi halifelik kurumunun kaldırılmasından önce hilafet ve cumhuriyet tartışmaları içinde yer almıştır. Nitekim, saltanat 1 Kasım 1922 tarihinde kaldırıldıktan sonra Vahdettin’in halifeliği de düşürülmüş ve Osmanlı hanedanından Abdülmecit Efendi halife seçilmiştir. Bununla birlikte, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nda devlet başkanlığı ile ilgili net bir hükmün yer

dünyasının, Ankara hükümeti tarafından kararın gerekçesi olarak ifade edilen din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması fikrini anlamlı karşılamayacağı, çünkü bu iki gücün tek elde toplanmış olduğu dönemde Emeviler, Abbasiler, Fatımiler gibi görkemli ve başarılı medeniyetler kurulmuş olduğu belirtilmiştir. Dahası, Türk devletinin bütçe açığını kapatmak için hilafet ailesinin mal varlığına el koyduğu belirtilmiş ve bu durum ‘haksız girişim’ olarak nitelendirilmiştir.⁶⁵

Türkiye’nin ideolojik yönelimleri belirginleştikçe, dergideki eleştirel ifadeler de keskinleşmeye başlamıştır. Nitekim özellikle devletin dini İslam’dır ifadesinin anayasadan çıkarıldığı 1928 yılında dergide “*Türkiye İslam’dan Ayrılıyor Mu?*” tartışmaları yapılırken, bir metinde Türkiye’nin tamamıyla İslam hükümlerini bir tarafa koyduğu ve bir “*modernleşme çılgınlığı*” yaşadığı belirtilmiştir.⁶⁶ Yine, “*Notlar: Müslüman Ülkelerde Dayanışma ve Türkiye Cumhuriyeti*” başlığını taşıyan bir yazıda Türkiye ile diğer Müslüman ülkeler arasındaki dayanışmanın yok olduğu, bunun nedeninin de Türkiye’nin hilafeti kaldırması, İslam kimliğinden uzaklaşp daha ziyade milliyetçi politikalar izlemesi ve Müslüman ülkeleri küçümsemesi olduğu belirtilmiştir. Devamla, Mussolini’nin sömürgeci politikasının Türkiye topraklarını içerdiği, büyük savaş öncesi Müslüman ülkelerin Türkiye’ye maddi ve manevi destekte buldukları, fakat şu an Türkiye’yi bu yalnızlığı içinde zor zamanların beklediği ifade edilmiştir.⁶⁷ Yine, aynı yazıda, Türkiye’nin o anki, iddia edilen, çok iyi olmayan durumunun nedeninin kutsal kitapta Enfâl Suresi 46. ayette yazdığı belirtilmiştir: “*Allah’a ve Resûl’üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.*”⁶⁸

Derginin yasaklanmasından önce Türkiye ile ilgili eleştirilerin yer aldığı son yazısı şu cümlelerle başlamaktadır: “*Bugünlerde, intiharlar ve boşanma olayları, medyada ve tartışmalarda Türk hayatının öne çıkan özellikleridir...*”⁶⁹ “*Notlar: Türkiye’de İntihar*” başlığını taşıyan bu metinde, öncelikle, inancın insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkileri ele alınmıştır. Buna göre, Allah ve ahiret inançlarının, insanların karşılaştıkları zorluklar karşısında çaresiz hissetmelerinin önüne geçtiği belirtilmiştir. Ruh sağlığı ve iman arasında olumlu bir ilişkinin olduğu vurgulanan yazıda, inancın zaman zaman duygusallık ya da hurafelik ile ilişkilendirilmesine rağmen iradesi zayıf insanları tekrar hayata bağlama noktasında önemli rol

almamasının da verdiği cesaret ile Halife Abdülmecit hükümdar gibi davranmaya başlamış ve Cumhuriyet yönetimine muhalif olanları da yanında toplamıştır. Halifelik taraftarlarının yeni yönetim biçimi karşısındaki bu tavrına en sert tepkiyi verenlerden biri Yunus Nadi olmuştur. Bkz. Hasan Türker, “Basında ‘Hanedan-ı Hilafet’ Tartışmaları ve Hilafetin Kaldırılması”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.8, 1998, s.67-69.

⁶⁵ Abbas Ali Baig, “The Khilafat”, *The Islamic Review*, Vol.XII, No.4-5, April May 1924 s.152-154.

⁶⁶ Sirdar İkbâl Ali Shah, “Has Turkey Divorced Islam?”, *The Islamic Review*, Vol.?, No.?, December, 1928, s.435-439; Muhammad Shahidul-Lah, “Modernization in the Light of the Development of Islam”, *The Islamic Review*, Vol.XVII, No.?, June 1929, s.212.

⁶⁷ “Notes: Solidarity in Muslim Countries and the Turkish Republic”, *The Islamic Review*, Vol.XVIII, No.?, December 1930, s.458-459. Nitekim Mussolini İtalyası’nın hedefi Türkiye topraklarını da içeren “*Roma İmparatorluğu’nu canlandırmak*” olmuş, zaman zaman ortaya çıkan İtalya’nın Anadolu’yu işgal edeceği söylentileri Türkiye’de endişelere sebep olmuştur. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi: 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s.295.

⁶⁸ *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Haz.: Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s.198; “Notes: Solidarity in Muslim Countries and the Turkish Republic”, s.459. İlgili ayetin dergideki İngilizcesi: “*And obey Allah and His Prophet and do not quarrel, for then you will be weak. Surely Allah will be the patient.*”

⁶⁹ “Notes: Suicide in Turkey”, *The Islamic Review*, Vol.XIX, No.3-4, March-April 1931, s.138.

oynadığı söylenmiştir. Buradan hareketle, Türkiye'nin İslam'a karşı bağlılığının gittikçe yapmacık bir hal aldığı ve dolayısıyla Türk toplumunun maneviyatında görülen çürüme ve yozlaşma ile ruh sağlığının bozulduğu ve Türkiye'de intihar ile boşanma olaylarının arttığı savunulmuştur.⁷⁰ Türkiye ile ilgili dergideki bu son eleştirel yazı 1931 yılı Nisan ayında yayımlanırken, iki ay sonra Türkiye'ye sokulması İcra Vekilleri Heyeti kararıyla yasaklanmıştır. İlgili kararda şu ifadeler yer verilmiştir:

“Londrada Voking İslâm misyonu tarafından çıkarılmakta olan ‘The Islamic Review (İslâm mecmuası)’ ünvanlı İngilizce mecmuanın, Hükümeti Cumhuriyetimizin lâyük esaslarını ve memleketimizin bu günkü idare şeklini ve İnkılâbımızı şiddetle tenkit ve lâyük prensiplerin Hükümeti Cumhuriyetimizi inhilâl ve izmihlâle sürükleyeceği yolunda muzır neşriyatta bulunduğu görüldüğünden memleketimize sokulmasının men’i; Dahiliye Vekâletinin 17/5/931 tarih ve 86416 numaralı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 7/6/931 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur.”⁷¹

Sonuç

Medya, halkın tüketimine sunduğu bilgi ve algılar ile her zaman kamuoyunu oluşturma ve yönlendirme kabiliyetine sahip olmuştur. Bu doğrultuda, medya aracı olarak basın, günümüzde olduğu gibi geçmişte de uluslararası düzeyde yıkım süreçlerinin temel aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim savaş ve saldırı kararları vicdanların ikna edilmesini gerektirirken, gazete, dergi ve broşürler temel ikna araçları olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla, savaş dönemlerinde devletlerarası askeri alandaki mücadele arka planda basın yoluyla da sürdürülmüştür. Basın bu yönüyle Avrupa’da, hem yıkılmakta olan Osmanlı Devleti’ne karşı, hem de Millî Mücadele döneminde Anadolu hareketine karşı kullanılırken her iki dönemde de Avrupa’daki Türk karşıtı propaganda ile aynı yöntemlerle mücadele edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Balkan Savaşları sırasında Neşr-i Vesaik Cemiyeti kurulmuş, Birinci Dünya Savaşı sırasında bastırılan bildiriler uçaklarla düşman saflarına atılmış, Millî Mücadele döneminde ise Anadolu Ajansı kurulup Avrupa şehirlerinde irtibat büroları açılmıştır. Bu savaş dönemlerinde Avrupa kamuoyuna Türk yönetiminin sesini duyurabilmek ekstra çaba gerektirirken, ihtiyaç duyulan destek Hindistan Müslümanlarından gelmiştir. 1913 Şubat’ında, Londra’nın Woking kasabasında Hindistanlı Müslüman misyoner Hoca Kemalettin tarafından kurulan The Islamic Review Türk yönetiminin İngiltere’deki sesi olmuştur.

Ahmediyye Hareketi’nin Londra’daki misyonerlik faaliyetleri doğrultusunda kurulan The Islamic Review İslam’ın ve bu doğrultuda Türklerin savunuculuğunu üstlendiğini henüz ilk sayısında ilan etmiştir. Gerçek Müslüman kültürünün tanıtımını hedeflediğini sık sık dile getiren dergi, yazılarında Türk ahlakı ve kültürü ile ilgili örneklere yer vermiştir. Dergi ayrıca, günlük bir gazete havasında hem Balkan ve Dünya Savaşları’nda hem de Millî Mücadele döneminde sahadan haberler yayımlanmış, bu metinlerde Türklerin maruz kaldığı haksız ve acımasız muameleleri İngiliz kamuoyu ile paylaşmıştır. Anadolu hareketi sırasında yayımladığı haberler ile Mustafa Kemal’in İngiliz dünyasında tanınmasına katkıda bulunmuş, aynı zamanda derginin ofisi konumundaki Woking Camisi’nde hareketin önemli isimleri ağırlanmıştır.

⁷⁰ Agm, s.138-140.

⁷¹ BCA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), 30.18.1.2. / 20.40.5, 07.06.1931.

Ne var ki, Türklere olan sempatisinin onun İslam kimliği nedeniyle olduğunu belirtmiş olan dergi, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik politikaları nedeniyle Türk yönetimi ile ilgili eleştirel yazılara yer vermeye başlamıştır. Dergide her ne kadar devrim hareketlerini ılımlı karşılayan ve bazen destekleyen görüşlere yer verilse de bunlara muhalif ve eleştirel yazılar eşlik etmiş ve süreç 1931 yılında Türkiye'ye girişinin yasaklanması ile sonuçlanmıştır. Nitekim, savaş dönemlerinde olduğu gibi devrim ve reform dönemleri de fikir ve vicdanların ikna edilmesini gerektirirken, dergide yayımlanan eleştirel yazılar laik ulusal Türk Devleti'nin inşası için bir tehdit olarak görülmüştür.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

BCA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), 30.18.1.2. / 20.40.5, 07.06.1931.

2. Süreli Yayınlar

AL-QIDWAL, "Turkey and Great Britain", *Islamic Review & Muslim India*, Vol.?, No.1, January 1915, s.35-37.

ALI, Ameer, "The Turkish Question: Intensity of Moslem Feeling", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.VII, No.?, November 1919, s.404-405.

BAIG, Abbas Ali, "The Khilafat", *The Islamic Review*, Vol.XII, No 4-5, April May 1924, s.152-157.

"Bishop of London and Islam", *The Islamic Review*, Vol.9, No.6, June 1926, 224-234.

"Bishop of London and Islam: The Turks and the 'Slavery' Fiction", *The Islamic Review*, Vol.9, No.6, June 1926, s.224-228.

BOHDANOWICZ, Arslan, "To the Memory of Al-Hajj Khwaja Kamal-ud-Din (1870-1932): A Pioneer of the Re-Birth of Islam", *The Islamic Review*, Vol.XXXVII, No.12, December 1949, s.3-4.

"Bravery", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.2, March 1913, s.70.

BROWNE, Edward G., "A Welcome and a Warning to The Islamic Review", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.1, February 1913, s.5-6.

"By the Soul of My Mother", *The Islamic Review*, Vol.XI, No.3, March 1923, s.81.

"Copy of the Letter from the Ottoman Red Crescent Society, Constantinople (English Translation)", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.5, June 1913, s.200.

"Foreword", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.1, February 1913, s.1-4.

KAMAL-UD-DIN, Khwaja, "An Open Letter to the Prime Minister", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.4, May 1913, s.126-129.

-----, "An Open Letter to the Prime Minister", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.5, June 1913, s.164-167.

- , "An Open Letter to the Prime Minister", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.7, August 1913, s.259-261.
- , "Cross versus Crescent", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.1, February 1913 s.12-16.
- , "From the Editor 'Muslim India & Islamic Review' (London), to the Members of the All-India Muslim League (Lucknow)", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.2, March 1913, s.65-70.
- , "Glimpses from Life of the Prophet", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.5, No.1, January 1917, s.2-30.
- KHAN, Zafar Ali, "The Logic of Viscount Morley", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.2, March 1913, s.53-55.
- KIDWAI, Shaikh M. H., "The Fate of the Muslim Empire", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.VII, No.?, September 1919, s.315-318.
- "Lausanne Conference Breakdown: Lord Curzon's Responsibility", *The Islamic Review*, Vol.XI, March 1923, s.89-91.
- MONTET, Dr., "European Military Expeditions in Muslim Lands", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.9, October 1913, s.339-340.
- "Notes: Is Westernization an Unnatural Phenomenon?", *The Islamic Review*, Vol.XVI, No.12, December 1928, s.427-430.
- "Notes: Mustapha Kemal on Woman in Islam", *The Islamic Review*, Vol.XI, No.3, March 1923, s.82.
- "Notes: Solidarity in Muslim Countries and the Turkish Republic", *The Islamic Review*, Vol.XVIII, No.?, December 1930, s.458-459.
- "Notes: Suicide in Turkey", *The Islamic Review*, Vol.XIX, No.3-4, March-April 1931, s.138-142.
- "Notes: The Lausanne Treaty and The United States of America", *The Islamic Review*, Vol.XIV, No.9, September 1926, s.323-327.
- "Notes: 'The Sick Man of Europe'", *The Islamic Review*, Vol.X, No.11, November 1922, s.450-451.
- "Notes: Turkish Delegation Visit the Mosque", *The Islamic Review*, Vol.IX, No.3, March 1921, s.82-83.
- "Ottoman Empire's Future: Indian Muslims' Appeal", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.VII, No.10, October 1919, s.370-373.
- PARKINSON, J., "Turkey and The Crisis", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.11, No.11-12, December 1914, s.587-589.

- PEEBLES, J. M., "A Most Warlike Religion", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.II, No.5, June 1914, s.220-223.
- PICKTHALL, M. W., "War and Religion", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.VII, No.?, May 1919, s.169-182.
- "Recent Events in the Near East", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.11, No.1, s.26-30.
- SHAH, Sirdar Iqbal Ali, "Has Turkey Divorced Islam?", *The Islamic Review*, Vol.?, No.?, December, 1928, s.435-439.
- SHAHIDU'L-LAH, Muhammad, "Modernization in the Light of the Development of Islam", *The Islamic Review*, Vol.XVII, No.?, June 1929, s.211-215.
- SHELDRAKE, Khalid, "More 'Massacres'", *The Islamic Review*, Vol.X, No.6&7, June-July 1922, s.267-271.
- "The Quran on Women", *Islamic Review*, Vol.I, No.3, April 1913, s.48-49.
- "The Powers and Turkey", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.11, No.2, s.61-64.
- "To the Memory of Khwaja Kamal-ud-Din", *The Islamic Review*, Vol.L, No.1-2, January-February 1962, s.3-4.
- "Turkey and British Empire", *Islamic Review and Muslim India*, Vol.?, No.?, January 1920, s.7-11.
- VALYI, Saïd Félix, "The Evolution of Islam and the Turk", *The Islamic Review*, Vol.XII, No.4-5, April-May 1924, s.157-169.
- "Victory of Cruelty, Lust and Bloodshed", *Muslim India and Islamic Review*, Vol.1, No.4, May 1913, s.159-160.
- "Victory to Turkish Arms", *The Islamic Review*, Vol.X, No.10, October 1922, s.446.
- "What They Think of Us!: M. Franklin Bouillon Proud of Turks' Friendship", *The Islamic Review*, Vol.X, No.12, December 1922, s.535.
- "What They Think of Us!: The World's Deep Gratitude to Mustapha Kemal", *The Islamic Review*, Vol.X, No.12, December 1922, s.535.
- "What They Think of Us: Our Muhammadan Subjects", *The Islamic Review*, Vol.X, No.3, March 1922, s.104-108.

3. Kitaplar ve Makaleler

- AHMED, Akbar S., *Postmodernism and Islam: Predicament and Promise*, Routledge, London and New York, 2003.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi: 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- ASLAN, Yavuz, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Haz.: Ali Sevim ve diğerleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye 'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Kadiyanilik*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1994.
- GEAVES, Ron, *Islam and Britain: Muslim Mission in an Age of Empire*, Bloomsbury, London and New York, 2018.
- GILHAM, Jamie, "Marmaduke Pickthall and the British Muslim Convert Community", *Marmaduke Pickthall: Islam and the Modern World*, Ed. Geoffrey P. Nash, Brill, Leiden and Boston, 2017, s.47-71.
- IŞIK, Mehmet-Şakir Eşitti, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki Propaganda Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme: Harp Mecmuası Örneği", *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.29, Güz 2018, s.185-216.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Nisan 2003.
- KERİMOĞLU, Hasan Taner, "Balkan Savaşları'nda Osmanlı Propagandası: Neşr-i Vesaik Cemiyeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXIX, S.2, 2014, s.539-561.
- , "Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne Yaptıkları Yardımlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.XII, S.2, Kış 2012, s.161-181.
- KOLOĞLU, Orhan, *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987.
- , "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s.68-93.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*, Haz.: Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011.
- KÜÇÜKOĞLU, Bayram, *Milli Mücadeleden Günümüze Silahsız Terör Propaganda*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2006.
- LIPPE, John M. Vander, "The 'Other' Treaty of Lausanne: The American Public and Official Debate on Turkish Amerikan Relations", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol.23, 1993, s.31-63.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, Nisan 2009.
- TOSUN, Cemal, "Almanya'da Türk-İslâm Kültür Merkezleri: Camiler", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.3, Ankara, 1992, s.173-180.
- TÜRKER, Hasan, "Basında 'Hanedan-ı Hilafet' Tartışmaları ve Hilafetin Kaldırılması", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.8, 1998, s.67-92.